

ULUSLARARASI

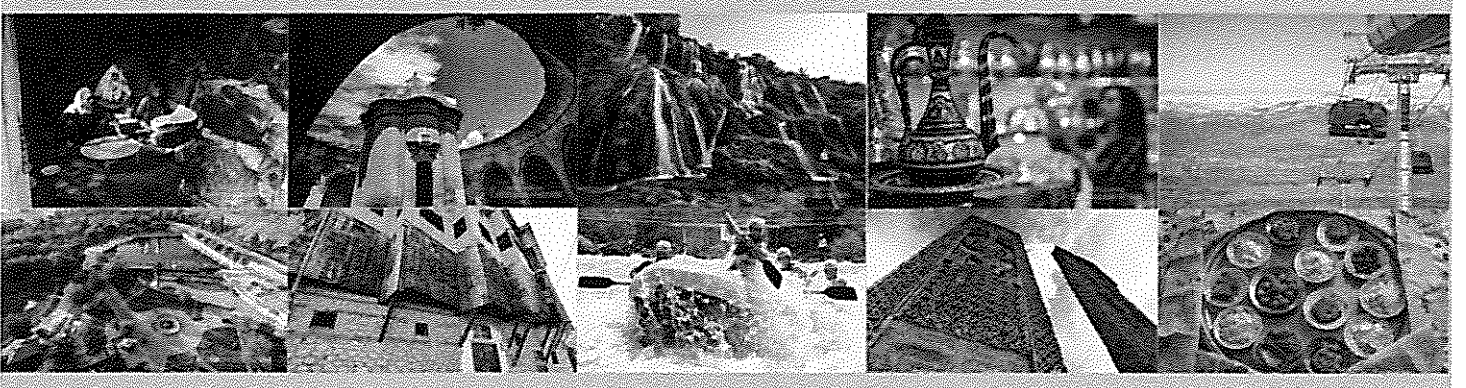
ERZİNCAN

SEMPOZYUMU

International ERZİNCAN Symposium

BİLDİRİLER

CİLT - 1

28 Eylül - 01 Ekim 2016

September 28 – October 1, 2016

**ERZİNCAN
VALİLİĞİ**

**ERZİNCAN
BELEDİYESİ**

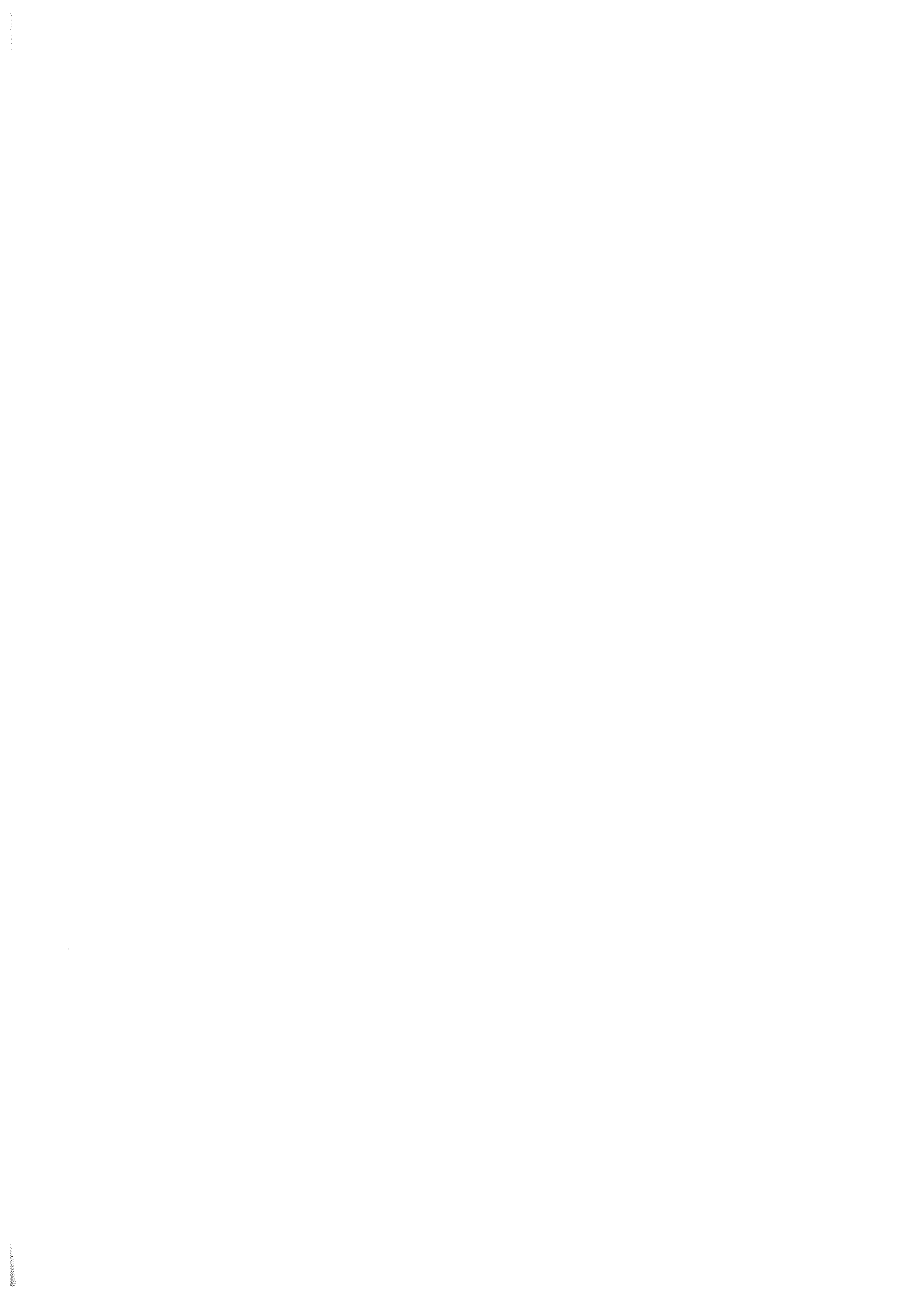
**ERZİNCAN
ÜNİVERSİTESİ**

Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yerleşkesi / Erzincan University Faculty of Law Campus
ERZİNCAN - TÜRKİYE

ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI ERZİNCAN SEMPOZYUMU
28 EYLÜL – 1 EKİM 2016 ERZİNCAN
BİLDİRİLER
CİLT 1

EDİTÖR

Yrd. Doç. Dr. Hüsrev AKIN

KLASİK KAYNAKLARDA ERZİNCAN'IN YERİ VE ÖNEMİ
THE PLACE AND IMPORTANCE OF ERZINCAN IN CLASSICAL SOURCES
Nizamettin PARLAK*

Özet

Yaklaşık dört bin yıllık bir tarihi olan Erzincan, milattan önce de sonra da önemli bir yerleşim merkeziydi. Bu yüzden klasik kaynaklarda farklı isimlerle kaydedilen şehirle ilgili önemli malumat bulunmaktadır.

Bu çalışmamızda klasik kaynakları; Gayr-i Müslim kaynaklar, İslâm Tarihi, Selçuklu Tarihi ve Osmanlı Tarihi kaynakları diye dörde ayırdık. Bunları inceleyerek Erzincan'ın önemini ortaya koymaya çalıştık. Burada incelediğimiz gayr-i Müslim kaynaklardan ilkinin müellifi olan Mateos (ö. XII. yy), gerek şehrin isimleriyle ilgili gerekse günümüzden yaklaşık bin yıl önce Erzincan'da yaşanmış olan büyük bir depremle alakalı önemli bilgiler vermektedir. 1286'da vefat etmiş olan Süryânî müellif Ebu'l-Ferec, ünlü gezgin Marco Polo, 1400'lerin başında İspanya'dan Timur'a elçi olarak gönderilen Clavijo, şehrin özellikleri, halkı ve siyasî tarihiyle alakalı önemli malumat aktarmaktadır.

XIII-XV. yüzyıllarda yaşamış olan İbn Bibî, Aksarâyî, Esterâbâdî, Tihirânî, Hamevî, İbn Batûta, İbn Haldûn, Kalkaşendî, Makrizî gibi meşhur Müslüman müellifler tarafından yazılmış eserlerde de Erzincan'ın sosyal ve kültürel hayatı ve siyasî tarihi ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Osmanlı'nın XV-XVII. yüzyıllardaki önde gelen müelliflerinden Aşıkpaşazâde, Hocazâde, Gelibolulu Mustafa Âli, Evliyâ Çelebî de özellikle Osmanlı ekseninde şehrin tarihini ve sosyo-kültürel özelliklerini dikkatlerimize sunmaktadırlar.

Anahtar Sözcükler: Erzincan, tarih, klasik kaynaklar

Abstract

About four thousand years of history Erzincan, BC and then it was an important settlement centers. So there are significant information related to Erzincan in the classical sources. The name of the city in different ways in the sources has been mentioned.

In this study, we divided the Conventional resources four sources; The non-Muslim sources, Islamic History, Seljuk and Ottoman historical sources . By examining them, we tried to demonstrate the importance of Erzincan. Here we examine the non-Muslim of the first author of the sources, which Mateos (d. XII. Century), the names of the city as well as about a thousand years ago associated with a major earthquake that occurred in Erzincan today provide important information. Syriac author Abu'l Faraj who died in 1286, the famous explorer Marco Polo, at the beginning of 1400 as an envoy sent from Spain to Timur; Clavijo , the characteristics of the city , related to public and political history conveys important information.

Written by famous authors such as İbn Bibî, Aksarâyî, Esterâbâdî, Tihirânî, Hamevî, Ibn Battuta, Ibn Khaldun, Kalkaşendî and Makrizî who lived in the century XIII-XV, work also contains important information about the social and cultural life and political history of Erzincan.

The leading writers in the centuries XV-XVII. of Ottoman Empire, Asikpasazade, Khochazada, Gelibolulu Mustafa Ali, Evliya Çelebi, especially Ottoman on the axis of historical and socio-cultural characteristics offer our attention.

Keywords: Erzincan, history, classical sources

Giriş

Erzincan'ın kuruluşu hakkında kesin bir bilgi olmamakla beraber şehrin tarihi milattan önce iki binlere kadar götürülür. Uzun asırlar boyunca İran ve Roma rekabet alanında kalan şehir, zaman zaman yerel bazı küçük hükümetlerin hâkimiyet sahâsı oldu.

Erzincan, VII. asrın başlarında Sâsânî istilasına uğradı, hicretin ilk asrında de birkaç kez Müslüman hâkimiyetine girdi. Müslümanlar bu bölgeye ilk defa Hz. Peygamber'in vefatından 6 yıl sonra (638'de) Hz. Ömer'in gönderdiği İyaz b. Ğanm ile, daha sonra da Hz. Osman zamanında geçici olarak hâkim oldular. Abbasi halifesi Mansur döneminde de yine geçici bir hâkimiyet söz

* Doç. Dr. Erzincan Üniversitesi, İlahiyat Fak. Erzincan/Türkiye, nizamparlak@yahoo.com / nparlak@erzincan.edu.tr

konusu oldu. İslâm ordularının gelmesiyle birlikte şehir Bizans-Arap, Ermeni ve Gürcü prenslikler arasında mücadele alanı hâline geldi. 1048 ve daha sonrasında ise Türk akınlarına uğradı.

Malazgirt zaferinden sonra Alparslan'ın komutanlarından Mengücek Gazi'nin eline geçen Erzincan, XIII. asrın başlarına kadar onun sülalesi tarafından idare edildi. Mengücek Gazi'nin torunu Behram Şah vefat edince (622/1225) yerine oğlu Davud Şah geçti, o da şehri (Anadolu) Selçuklu sultanı I. Alâeddin Keykubat'a bırakmak zorunda kaldı (1228). Sultan Alaeddin, Erzincan civarında Yassıçemen'de Celaledin Harzemşah'ı mağlup etti (627/1230). Çok geçmeden İlhanlılar (1256-1335) şehre hâkim oldu. İlhanlıların zayıflamasından, Osmanlı hâkimiyetine girmesine kadar geçen zaman diliminde Erzincan sık sık el değiştirdi. Eretnalılardan sonra, 1387-1394'lerde Erzincan'a hâkim olan Mutahharten, Timur'a bağlılık bildirdi. 1401 de Yıldırım Bâyezid Erzincan'ı aldı önce Karakoyunlulara sonra da Mutahharten'e bıraktı. Mutahharten'den sonra şehir 1410 yılında Karakoyunlu hâkimiyetine girdi. Bundan sonra Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadele alanı olan şehri Uzun Hasan, 1457 de Akkoyunlu topraklarına dâhil etti. Şehir, Otlukbeli Savaşı'ndan (1473) sonra da Akkoyunlu sınırları içinde kaldı. Akkoyunlular dağılınca Safevilerin kontrolüne giren Erzincan'ı 1514'de Yavuz Sultan Selim, Osmanlı hâkimiyetine aldı (Miroğlu, s. 318-321).

İlkçağda: Eriza, Grek kaynaklarında Aziris! (Justiniapolis), Ermeni Kaynaklarında: Erez, Erzng, Erznga, Bizans Kaynaklarında: Aringam, Arıngan, Arsengen, Arsingan, Erzıngan, Arap Kaynaklarında: Erzencân, Erzenkân, Erzinkân diye anılan bu şehrin ismi Osmanlı kaynaklarında Erzincân olarak kaydedilmiştir. Bazı kaynaklarda; Arzingan, Arzincân, Erzınjan, Erz-i Cân şeklinde yazılımlara da rastlanmaktadır. Evliyâ Çelebi, şehrin halkının burayı "Ezırgân" diye (Evliya Çelebi, 2010, s. 188). el-Hamevî, ise "Erzenkân" (el-Hamevî, 1977, s. 150) olarak telaffuz ettiklerini kaydeder. Bu isimlerle anılan Erzincan'la ilgili olarak kaynaklarda çokça malumat yer almaktadır. Bu bağlamda klasik kaynakları dört başlık altında toplamak mümkündür: Gayr-i Müslimler tarafından yazılmış kaynaklar, İslâm Tarihi Kaynakları, Selçuklu ve Osmanlı Tarihi Kaynakları.

A. Gayr-i Müslimler Tarafından Yazılmış Kaynaklar

1. Urfalı Mateos, (M.S. XI-XII. yy.)

XI. yy sonunda, XII. yy başlarında yaşamış olan Urfalı Mateos'a göre, Erzincan, dördüncü Ermenistan'da Aciliscène diye kaydedilen Egeğiatz bölgesinin başşehridir. Bu şehrin daha eski zamanlardaki adı 'Eriza'dır. Grekler bu şehri "Justiniapolis" diye isimlendirmişlerdir (Urfalı Mateos 1987, s. 81, 382). Mateos, şehrin adıyla ilgili bu kısa malumattan sonra *Vekayi-Name*'sinde Erzincan hakkında şu bilgileri verir:

"10 Mart 1045- 9 Mart 1046 tarihinde (günümüzden 970 yıl önce) korkunç bir deprem oldu. Bütün arz ve mahlûklar çalkalandı. Erzinga denilen şehir kâmil harap oldu. Toprak yarıldı, erkek ve kadınlar bu yarıkların derinliklerine yuvarlandılar, onların acı feryatları günlerce işitildi. Yaz mevsimiydi. Sarsıntılar bütün sene devam etti. Günahlarımızdan dolayı Allah'ın hiddetine maruz kalan mahlûkların akıbetini nakletmek imkân haricindedir." (Urfalı Mateos, 1987, s. 81-82).

2. Wilhelm Von Rubruk (XIII. yy.)

XIII. yüzyılın keşiş seyyahlarından Rubruk, 1255 yılının Mart ayında Erzincan'a uğramış ve şu bilgileri vermiştir: "...(Fırat) nehrini geçtik ve yolun yüksek dağlara ve şiddetli karlara tekabül ettiği batıya doğru hareket ettik. Burada bu yıl (1255) öyle şiddetli bir deprem olmuş ki sadece Arsengen şehrinde 10.000 tanınmış kişi ölmüş ve fakir kimselerden ölenlerin sayısı da bilinmiyor. Bu havalideki üç günlük yolculuktan sonra, zelzelenin meydana getirdiği bir yarık, dağlardan gelerek dereleri dolduran seller gördük." (Rubruk, 2001, s. 139).

3. Ebu'l-Ferec Yuhanna İbnü'l-İbrî (Ö. 1286)

1225'te Malatya'da doğmuş, 1286'da Meraga'da'da ölmüş olan Süryani tarihçi Ebu'l-Ferec İbnü'l-İbrî'nin *Târih-i Muhtasarüddüvel* adlı bir eseri vardır. Bu kitap, müellifin Süryanice telif ettiği genel tarihinin bizzat kendisi tarafından yapılmış Arapça muhtasarıdır (Özaydın, 2000, s.

92-94). Bu kitapta Köseadağ Savaşı'ndan sonra Erzincan'ın Moğollar tarafından işgali ve yaşananlar hakkında muhtasar bilgiler verilmektedir.

İbnü'l-İbrî, H. 640 (M. 1243) yılında gerçekleşmiş olayları anlattıktan sonra şu malumatı aktarmıştır: "...Zorla Erzincan'a giren Moğollar şehirdeki erkekleri öldürdüler ve çocukları (muhtemelen kadınları da) tutsak alarak şehri yağmaladılar ve şehrin surlarını yıktılar. Bunun ardından II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Moğollara karşı koyamayacağını anlayıp elçi göndererek onlarla barış anlaşması imzaladı (Ebu'l-Ferec, 1941, s. 21).

İbnü'l-İbrî'nin kaydettiği önemli bir bilgi de şudur: Tatarlar (Moğollar) çekildikten sonra bölgede kıtlık çıkmış ve hastalık yayılmış, çok sayıda insan ölmüştür. (642/1244). Müellifin ifadesine göre insanlar bir çöreğe çocuklarını satar olmuşlardır. Bütün bunların sebebi Moğollardır, Çünkü onlar işgal ettikleri şehirlerde her yeri yakıp yıkmışlar, bağları, bahçeleri tarumar etmiş, ekinleri hayvanlara yedirtmişler. Kadınların ziynetlerine, kiliselerdeki altın ve gümüşlere, kısacası halkın elinde para edecek değerli ne varsa hepsine el koymuşlardır (Ebu'l-Ferec, 1941, s. 20-21). Bunun sonucunda da açlık, kıtlık başlamış ve hastalık yayılmıştır.

4. Marco Polo, (1254-1324)

1271 yılının Aralık ayında Sivas'ta olduğu bilinen Venedikli seyyah Marco Polo, orada fazla kalmadan Musul'a doğru yola çıkmıştır (Marko Polo, ty. s. 8). Dolayısıyla 1271 yılının sonunda Erzincan'a uğramış olan Polo, adını Arzingan olarak kaydettiği şehirle ilgili kısa ama önemli bilgiler vermiştir. Ancak eserin 1953 yılında yapılan İngilizce baskısında yer alan bazı malumat, Filiz Dokuman tarafından Türkçeye tercüme edilen kitapta yer almamaktadır. Tercümede Erzincan'la ilgili şu bilgiler verilmiştir: "...Büyük Ermenistan'a girerken sınırda büyük ve geniş bir şehre varıyorsunuz. Burası Arzingan (Erzincan)'dır. Dünyanın en iyi ve vasıflı kitap cildi burada yapılıyor, halkı zanaatkâr, çeşitli el işleriyle de uğraşıyorlar... Halkın çoğunluğu Ermeni olup aynı zamanda Büyük hükümdarına bağlıdır. Erzincan gibi pek çok büyük şehir var ülkede, Erzincan'da da ruhanî liderler yaşıyor." (Marko Polo, ty. 20-21).

Bunların yanı sıra eserin İngilizce neşrinde şu malumat da yer almaktadır: "Arzingan'da 'bombazines' adı verilen çok güzel bir pamuklu elbise üretilmektedir. Ayrıca yer altından çıkan çok güzel bir sıcak suyu vardır... Bu bölgede pek çok şehir bulunmaktadır fakat en önemlisi Arzingan'dır ve başpiskopos burada ikamet etmektedir." (Marco Polo, 1953, s. 25).

5. Ruy Gonzales De Clavijo (Ö. 1412)

İspanya'da hüküm süren Kastilya ve Leon kralı III. Henry tarafından Timur'a elçi olarak gönderilen Clavijo, seyahati boyunca görüp işittiklerini kaleme almıştır. İspanya'dan (Kadis'ten) Semerkant'a 15 ay süren bu yolculuk esnasında Clavijo'nun Timur'a giderken uğradığı şehirlerden biri de Erzincan'dır. Marko Polo'dan yaklaşık 130 yıl sonra 1403 yılının Mayıs ayında başlayan seyahat 1406'da tamamlanmıştır (Clavijo, 1993, s. 21). Aslında Timur'la görüşmesinden sonra Semerkant'tan İspanya'ya dönmek üzere yola çıkan Clavijo, dönüşte de Erzincan'dan geçmeyi planlamış ama Kara Yusuf'un Erzincan'ı muhasara ettiğini ve yollarda yağmalama yapıldığını haber alınca güzergâhını değiştirmiş ve Erzincan'a uğramamıştır. (Clavijo, 1993, s. 202-205).

Clavijo, eserin baş kısmında Timur'un fethettiği ülkeler hakkında bilgi verirken "pek çok memleket ve beylik istila etti" dedikten sonra bunlardan 9 ülkenin ve 8 şehrin adını vermiştir. Zikrettiği şehirlerden biri de Erzincan'dır. Çünkü Erzincan o tarihlerde önemli bir yerleşim birimidir. Zira ileriki sayfalarda bunu şu şekilde ifade etmektedir. "Suriye'den gelen birçok kervan, Erzincan yoluyla Anadolu'ya gitmektedir." (Clavijo, 1993, s. 82).

4 Mayıs 1404'te Erzincan'a ulaşmış olan Clavijo, burada şehrin hâkimi/valisi Ptabile, (Clavijo, 1993, s. 80) tarafından nasıl karşılandıklarını, nasıl ağırlandıklarını ve kendilerine ne tür ikramlar yapıldığını anlatır. Sofraların kuruluşunu, yemeklerin teferruatını, hatta valinin maiyetinin kadehleri tutma şekillerini ve şarabı nasıl içtiklerini ayrıntılı bir şekilde anlatır. Clavijo, kendisinin şarap içmediğini fakat kendileri için hazırlanan ve hem valinin hem de maiyetinin şarap içtiği bu işret meclisine katılmak zorunda olduğunu vurguladıktan sonra da "Benden başka herkes şarap içti." kaydını düşer (Clavijo, 1993, s. 77-80).

Clavijo, Erzincan'ın sabık prensi Taharten'in (Mutaharten) bazı hareketlerinin Timur'la Bayezid arasında yaşanan savaşın asıl sebebini teşkil ettiğini kaydeder (Clavijo, 1993, s. 79).

Müellif, o dönemlerde Erzincan'ın Timur'a tabi olduğunu vurgular (Clavijo, 1993, s. 75) ve halkın çoğunun Rum ve Ermeni olduğunu kaydeder (Clavijo, 1993, s. 81). Ardından da ilginç bir ayrıntı vererek "(Erzincan'da 4 gün kaldıktan sonra), beşinci gün yola koyulduk. Yüksek dağlardan yürüdük, dağların hepsi çıplaktı." (Clavijo, 1993, s. 87) ifadelerini kullanır. Anlaşılan o ki Erzincan'ın etrafında yer alan dağlar, günümüzden altı yüz yıl önce de ağaçsız vaziyetteymiş.

B. İslâm Tarihi Kaynakları

1. Yakut el-Hamevî (1179-1229), *Mu'cemü'l-Buldan* adlı eserini 1224 tarihinde tamamlamıştır. Dolayısıyla burada verilen bilgiler günümüzden yaklaşık sekiz yüz sene önceki Erzincan'ı anlatır. Şehir o sıralarda Mengüceklerin hâkimiyeti altındadır.

el-Hamevî, Erzincan'ın ismini اَرَزْنَجَان (Erzencân) şeklinde kaydetmiş ve şehrin halkının bu ismi "Erzenkân" olarak telaffuz ettiklerini ifade etmiştir. Ona göre o tarihlerde Erzincan çok güzel, nezih ve meşhur bir şehirdir. Halkı ve hayratı boldur. Halkın çoğunun Ermeni olmasına rağmen şehirde Müslümanlar da yaşamaktadır ve bunlar halkın seçkinlerindedir. Bunların yanı sıra müellif, şehirde içki ve fıskın yaygın olduğunu da ifade ederek o tarihlerde (1200'ler), Erzincânî lakabıyla anılan her hangi bir kimseyi tanımadığını belirtmiştir (el-Hamevî, 1977, s. 150).

2. Necmeddîn-i Dâye (1177-1256)

Kübreviye tarikatı şeyhi Necmeddîn-i Dâye Rey'de doğmuştur. Moğol tehdidi üzerine yaşadığı Harezmî, ondan sonra da yerleştiği Rey ve Hemedan'ı terk ederek Anadolu'ya hicret etmiştir (1221). Konya, Kayseri ve Sivas'tan sonra 1224'te Erzincan'a gelmiştir. Burada *Mermûzât-ı esedi der Mezmûrâtı Dâvûdî* adlı eserini telif ederek Erzincan'ın meliki Alaeddin Davudşah'a takdim etmiştir (Baltacı, 2011, s. 67-69).

Dâye'nin diğer şehirleri terk edip Erzincan'a yönelmesinde Erzincan meliki Davudşah'ın ilmi ve ulemayı seven ve himaye eden bir yönetici olmasının rolü olduğu kaydedilmiştir (Baltacı, 2011, s. 120-121). Müellif, eserin girişinde yaklaşık 800 yıl önceki Erzincan halkıyla ilgili bilgiler vermiş, huzur bulmak için Erzincan'a yöneldiğini bir şiirle ifade etmiştir:

"Ateşlere yanmış yorgun bir gönülle / Rum yolundan Erzincan tarafına gittim."

Ancak "bu şehre geldiğimde buranın halkını da satranç tahtasında gördüm." diyerek

"İnsanlıktan geri kalmış bir kavim / Aralarında cimrilik tohumu ekilmiş

Hepsi dünya malının aşkıyla sarhoş / Hepsi kibir ayağının dibinde alçakta"

diye başlayan 14 beyitlik bir şiir yazmıştır. Şiirin devamında Erzincan halkının mala düşkün, varlığıyla mağrur, gerçekleri göremeyen, yalana ve yalancıya itibar eden insanlar olduğu dile getirildikten sonra oldukça galiz bir takım teşbihlerle bu halktan ümidini kestiğini ve pek çok zahmetlere duçar kaldığını anlatmaktadır. Necmeddîn-i Dâye sonraki satırlarda da bu satranç tahtasında daha önce dünyanın hiçbir yerinde karşılaşmadığı bir şah gördüğünü belirterek Davudşah'ı metheden on üç beyitlik bir şiire yer vermektedir (Dâye, 1381/2002, s. 30.36).¹

3. İbn Batuta (1304-1369)

İbn Batuta, 732/1332'de gezmeye başladığı Anadolu'ya girerken şu bilgileri verir: "Lazkiye'den bir Cenevizli'nin gemisine binerek Türk Ülkesi'ne yöneldik. Burası Rum diyarı diye de bilinir. Çünkü eskiden Rumlarınmış, Rumlar ve Yunanlılar asıl ahalidendir. Müslümanlar burayı İslam'a açtılar. Şu anda Müslüman Türkmenlerin idaresi altında yaşayan bir hayli Hıristiyan vardır bu ülkede... bu ülke dünyanın belki en güzel memleketi... dünyanın en güzel insanları, en

¹ Farsça olarak kaleme alınmış *Mermûzât-ı Esedi der Mezmûrâtı Dâvûdî* adlı eserin ilgili bölümünü bizim için tercüme eden Yrd. Doç. Dr. Halil Baltacı'ya teşekkürü bir borç bilirim. Erzincan'ın daha sonraki dönemleriyle ilgili olarak bkz. Halil Baltacı, "Aşçı İbrahim Dede Hâtrâtı Çerçevesinde XIX. Yüzyıl Erzincan'ında Dinî ve Tasavvufî Hayat" *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı I. s. 47-64, 2015, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/erzisosbil/article/view/5000131175>, 18 Haz. 2016.

temiz kıyafetli halkı burada yaşar ve en leziz yemekler de burada pişer. Allah'ın yarattığı kullar içinde en şefkatli olanlar buranın halkıdır.” (İbn Battûta, 2004, s. 400).

İbn Batuta, Anadolu'da ilk defa Alaiye/Alanya'ya ayak basmış ve Erzincan'dan da ilk defa burada bahsetmiştir. Daha doğrusu buranın Erzincanlı kadısı vesilesiyle şunları zikretmiştir: Alanya halkı İmam-ı Azam Ebû Hanife hazretlerinin mezhebindedir. (Anadolu'da Hanefî mezhebi yaygındır. s. XXXVI) Hepsî ehl-i sünnettir. Aralarında Kaderî, Rafizî, Mu'tezilî, Haricî ya da başka sapkın mezhep mensubu yoktur. Halkı böyle olan bu şehrin kadısı da Celâleddin Erzincânî'dir.” Müellif bu bilgiyi verdikten sonra onunla tanıştığını, kadı efendinin kendisiyle ilgilendiğini ve ikramda bulunduğunu kaydeder (İbn Battûta, 2004, s. 400-402). Bu bilgilerden o tarihlerde Erzincan Müslümanlarının da aynı özelliklerde olduğu yani İmam-ı Azam Ebû Hanife mezhebine mensup buldukları sonucunu çıkarmak mümkündür.

İleriki bölümlerde İbn Battûta, Erzincan'ı şöyle anlatır:

“Oradan (Gümüşhane'den) hareketle Erzencân'a ulaştık. Irak sultanına bağlı şehirlerden biridir Erzencân. Bakımlı ve büyüktür. Halkın çoğunluğunu Ermeniler oluşturuyor. Müslümanlar Türkçe konuşuyor. Gayet muntazam ve canlı çarşıları var. Erzencânî diye bilinen nefis kumaşlar dokunur burada. Ayrıca bölgenin bakır madenleri de meşhurdur. Bakırdan çeşitli ebatlarda kap kacak ve bizim taraflardaki ayaklı çiradanlıklara benzeyen şamdanlar yapılır. Bunlara “beysûs” denildiğini belirtmiştik. Burada Âhi Nizâmeddîn'in tekkesinde kaldık. Nizâmeddîn'in tekkesi benzerleri arasında en güzel olanıdır. Zaten Nizâmeddîn de âhiler arasında en ileri ve ulu kişi olarak tanınmakta. Bizi iyi ağırladı...” (İbn Battûta, 2004, s. 418).

4. İbn Haldûn (1332-1406)

İbn Haldûn 1380'lerde (günümüzden 636 sene önce) yazdığı *Iber* adlı tarih kitabında Erzincan'ın ismini أرزنگان (Erzinkân) şeklinde kaydetmiştir. (İbn Haldun, 2000, c. 5, s. 196, 409, 632; c. 7, 728). Müellif “Keykubat'ın (Türkiye Selçuklu sultanı I. Alaeddin (1221-1237) Erzincan Şehrini İstilası” başlığı altında şu bilgileri aktarmaktadır:

“O sıralarda Erzinkân şehrinin hâkimi Mengücek meliki Behramşah (1168-1225) idi. Anadolu Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan (1156-1192) ve oğluna bağlı olarak 60 yıl hüküm sürdü. Vefat edince oğlu Alaeddin Davud Şah (1225-1228) başa geçti. Onun zamanında beylik, I. Alâeddin Keykubat tarafından Anadolu Selçuklu topraklarına katıldı (625/1228). (Aynı tarihlerde) Kemah, Erzincan'ın kalelerinden biriydi (İbn Haldun, 2000, c. 5, s. 196; Miroğlu, s. 318-321).

İbn Haldûn az önce kaydedilen malumatı aktardığı aynı sayfada “Fitnetü Keykubat ma'a Celâleddin” başlığı altında Yassıçemen savaşından da bahsetmektedir. Yukarıda anlatılan olaydan iki yıl sonra (8-10 Ağustos 1230'da) Erzincan yakınlarında Celâleddin Harzemşah'la I. Alaeddin Keykubat ve müttefiki Eyyübi Hükümdarı el-Melikü'l-Eşref Musa arasında Yassıçemen Savaşı gerçekleşti. Mağlup olan Celâleddin, Azerbaycan taraflarına yöneldi. Ardından da birbirlerine elçiler göndererek anlaşma imzaladılar (İbn Haldun, 2000, c. 5, s. 195).

5. Memlûklülerin Tarihçisi Kalkaşendî (1355-1418)

Kalkaşendî, 1412 yılında yazımını tamamladığı *Subhu'l-a'sâ* adlı eserinin (İpşirli, 2001, s. 263-265) şehirleri coğrafî bölgelere ayırarak anlattığı bölümünde “Kuzey İnan Memleketi” başlığı altında “Birinci Bölge” diyerek “Ermeniyye” alt başlığıyla birlikte Erzincan'ın konumunu ve komşu illerinin isimlerini vermiştir (Kalkaşendî, 1914, c. 4 s. 354).

6. Mısırlı Tarihçi Makrîzî (1364-1442)

Kitâbü's-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk, adlı eserinde çeşitli tarihî olayları anlatırken özellikle de Yıldırım Bâyezid'le Timur, diğer taraftan da Akkoyunlular, Karakoyunlular ve Mutahharten Beyliği arasındaki çatışmalarda Erzincan'a yer vermektedir. Bu yüzden müellif, Akkoyunlular'ın kurucusu Kara Yülük Osman Bey (1403-1435), Karakoyunlu Beyi Kara Yusuf (1389-1420) ile Kadı Burhaneddin'in (1381-1398) ve Erzincan Emiri Mutahharten'in (1379-1403) mücadelelerini anlatırken olayların önemli bir merkezi olan Erzincan'dan sık sık bahsetmektedir. Aynı zamanda 1416'da Erzincan'a girerek şehri talan eden (Makrîzî, 1972, c. 4/1, s. 364) Kara Yülük ile Karakoyunluların naibi olarak Erzincan'ı idare eden Pîr Ömer ve onun katli hakkında

da bilgi vermektedir (12 Ağustos 1420). Makrîzî, şehrin adını bazen أرزنكان (Erzenkân) (Makrîzî, 1972, c. 4/1, s. 137, 181, 385, 535), bazen de أرزنجان (Erzencân) (Makrîzî, 1972, c. 4/1, s. 141, 364) şeklinde kaydetmektedir.

Makrîzî'nin Erzincan'la ilgili olarak verdiği diğer bir bilgi de 1419 yılının Haziran/ Temmuz aylarında meydana gelen depremdir. Deprem, güneşin tutulduğu gün olmuş, Bil'ad-ı Rûm'da başka şehirler de bu depremden etkilenmiştir. Erzincan'ın yarısı batmış, çok sayıda insan ölmüştür. Hatta müellifin kaydettiğine göre Kostantıniyye'de bile bazı binalar yıkılmıştır (Makrîzî, 1972, c. 4/1, s. 490).

C. Selçuklu Tarihi Kaynakları

1. İranlı Tarihçi İbn Bîbî (ö. 1285'ten sonra)

İbn Bîbî, Anadolu Selçuklularının 1192-1280 yılları arasındaki devresi hakkında temel kaynak olan *Târîh-i İbn Bîbî* veya *Selçuknâme* diye de anılan (İbn Bîbî, 2014, s. 3) *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye* adlı eserinde Erzincan'ı bir şiirle şu şekilde tasvir etmektedir:

Ermeni serhaddinde bir ülke var, Burçta parlak bir yıldız gibidir.

Orası ünlü ve mamur bir şehirdir. Her yanı güzel bahar gibi süslenmiştir.

Çevresinde geniş bir düzlük vardır. Bağrından akan Fırat, deniz gibidir.

Her dereden bir çay akar, Her çayın kıyısında birkaç tanınmış köy bulunur.

Onların her biri cennet gibi güzeldir. Cennetin bekçisi oradaki gibi ağaç görmemiştir

Canın köşesi orada rahatlık bulduğundan, akıllılar ona Erz-i Cân² dediler (İbn Bîbî, 2014, s. 352)

İbn Bîbî, bu şiirin ardından, babası Melik Fahreddin Şah'ta sonra Erzincan vilayetinin yöneticilik makamına oturmuş olan Melik Alaeddin Davudşah hakkında önemli bilgiler verir (İbn Bîbî, 2014, s. 352-358). Melik Alaeddin Davudşah da yazdığı bir şiirde Erzincan'ı bir nar kadar bereketli toprakları, bağları, bahçeleri olan cennetlere benzetmiş, şehirde çok sayıda ünlü kişinin yaşadığını, orada özel savaşı sipahilerinin olduğunu ve şehirde on bine yakın binanın bulunduğunu ifade etmiştir (İbn Bîbî, 2014, s. 360-361).

2. Kerimüddin Mahmûd-i Aksarayî (ö.1332-33)

Müellif, 1323'te telif ettiği *Müsâmeretü'l-ahbâr* adlı eserinde (Aka, 1989, s. 293) Erzincan'la ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: "1285 yılında Şehzade Hülacü ile Şehzade Keygatu Rum'a geldiler. O yıl Erzincan'da yaylak ve kışlak tuttular. Şehzadelerin, emirlerin ve ordu mensuplarının masrafları için çok para harcandı. Tatar'ın masrafı için toplanan vergilerden dolayı halkta yakacak bir mum bile kalmadı. İnsanlar borçlandı... (Aksarayî, 2000, s. 115).

Horasan'ın veziri ve oğlu Hoca Vecih oğlu Nizameddin Yahya, maliye ve vergileri çıkarmak, irad ve salma kaynakları bulmak ve vilayetlerin kanununu koymak üzere bir fermanla 1299'da Rum diyarına gönderildi. Erzincan'a vardığı ilk günlerde Sülemiş'in elinden kurtulmuş olan Sultan Alaeddin Keykubat b. Feramurz ile Erzincan nahiyelerinde karşılaştı. Huzura sunulmak üzere onun yanındaki bütün hediyelere el koydu. Erzincan'a dönünce de tarım vergisinin peşine düştü. Fakat kendisine verilen fermanda bir çift öküzün sürebileceği arazi başına bir çift gümüş dinar vergi toplaması istenmişken Nizameddin Yahya, arazi başına 10 dinara bile razı olmadı. Bu zulümlerin benzerlerini Sivas, Amasya ve Tokat'ta da gerçekleştirdi (Aksarayî, 2000, s.207-209).

² Canın değerli veya canın değerlisi demektir. İbn Bîbî, 2014, s. 352.

3. Esterâbâdî (XIV-XV. yy)

İranlı tarihçi ve şair Esterâbâdî, XIV. yüzyılın ikinci yarısıyla XV. yüzyılın başlarında yaşadığı. Yazını 1398'te tamamlanan (Yazıcı, 1995, s. 438). *Bezm ü Rezm* adlı eserinde 1362-1379 yılları arasında Erzincan valiliği yapmış olan Pir Hüseyin (Şahin, 1985, s. 368) ölünce Kılıç Arslan, Ali Bey'e bağlı olarak bölgenin idaresini ele almasını istemesinden, bunun üzerine Ali Bey'in, Erzincan'ı ele geçirmek üzere yola çıkışından fakat şehir halkının onlara ilgi göstermediğinden, taraflar arasında çıkan savaşta Erzincan ordusunun mağlup olmasına rağmen Ali Bey'in, Erzincan'ı ele geçiremeyip Amasya civarında zuhur eden veba hastalığına yakalanarak 1380 yılının Ağustos ayında da vefat edişinden bahsetmektedir (Esterâbâdî, 1990, s. 148-50, 156-57, 173-74).

Öte taraftan Mutahharten'in Erzincan'da hüküm sürdüğü sırada şehir, 1381-1387 yılları arasında Kadı Burhaneddin ile Mutahharten'in mücadelesine sahne olmuştu (Esterâbâdî, 1990, s. 231; Şahin, 1985, s. 376-380). Bu esnada Erzincan halkı çok acılar çekmiş, zarar görmüş, şehir ve tarım alanları harab olmuş, talan edilmiştir. Esterâbâdî konuyla ilgili olarak şunları anlatır: "Sultan'ın (Kadı Burhaneddin) askerleri, kemerin beli, sahilin nehri sardığı gibi Erzincan'ı sardılar. Karınca ve çekirge gibi bahçe ve tarlaların üzerine düşüp, böcek ve kurt gibi ağaçlara ve ekinlere saldırdılar. Başakları ve meyveleri yere serdiler... Binaları yıktılar... Bir ay süreyle bu şekilde devam ettiler... Köylerin tamamı boşaldı. Bahçeler ve bostanlar çorak ve kurak yere döndü... Erzincan vilayeti insanların ve hayvanların ayakları altında kaldı." (Esterâbâdî, 1990, s. 437).

4. Ebû Bekri Tihrânî (ö. 1482'den sonra)

Ebû Bekri Tihrânî'nin 1470-71 yılında Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan adına yazdığı *Kitâb-ı Diyârbekriyye* aslında Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenleri hakkında yazılmış bir eserdir (Tihrânî, 2014, Önsöz, s. XI). Fakat tarihsel yakınlığı dolayısıyla müellifi, bu kategorideki tarihçilerle birlikte değerlendirdik.

Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf 1410 yılının ilk aylarında Erzincan'ı ele geçirince şehrin yönetimini kendisine bağlı emirlerden olan Pîr Ömer'e verdi (1410-1420). Bu sırada Kara Yusuf'un hâkimiyeti altında bulunan Erzincan vilayeti; Erzincan, Tercan, Bayburt ve İspir'e kadar olan yerleri içine almaktaydı (Tihrânî, 2014, s. 34; Şahin, 1985, c. 1, s. 407-409).

Karakoyunlular adına Erzincan ve civarını on yıl idare eden Pîr Ömer, Şarkî Karahisar'ı ve Kemah'ı Erzincan topraklarına katmak istemiş ama buna muvaffak olamamış daha sonra da Akkoyunlu lideri Kara Yülük Osman Beyle Erzincan/Tercan civarındaki Hevik'de yaptığı savaşta yenilerek hayatını kaybetmiştir. Mezarının eski Erzincan'ın Çeri Başı mahallesinde olduğu rivayet edilir (Tihrânî, 2014, s. 55; Şahin, 1985, c. 1, s. 409-411).

Pîr Ömer öldürülünce Kara Yusuf, en küçük oğlu Ebû Said'i Erzincan valiliğine tayin etmiş, bu tayinin üzerinden bir yıl geçmeden Kara Yusuf ölünce (13 Kasım 1420) Erzincan halkı, Ebû Said'in mal varlığını talan ederek onu şehirden sürüp yerine Mutahharten'in torunu Ali Yâr'ı valiliğe getirmiştir (Tihrânî, 2014, s. 60; Şahin, 1985, c. 1, s. 411).

D. Osmanlı Tarihi Kaynakları

1. Âşıkpaşazâde (1400-1484'ten Sonra) Tarihi

Müellifin "Osman Gazi ve Çocuklarının Anadolu'ya Gelişleri" başlığı altında verdiği bilgileri şöylece özetlemek mümkündür: Süleyman Şah liderliğindeki konargöçer Türkler, Anadolu'ya yöneldi. Süleyman Şah Erzurum'dan Erzincan'a indi. Erzincan'dan Rum (Anadolu) ülkesine girdiler ve Anadolu'da altı sene kaldılar (Âşıkpaşazâde, *Tarih*, s. 3).

Âşıkpaşazâde daha sonra da Bâyezid Han'ın Erzincan'a hâkim olunca şehri yine şehrin sahibi Mutahharten'e bıraktığını akabinde de Malatya, Darende ve Divriği'yi fethettiğini (798/16 Ekim 1395-4 Ekim 1396) anlatır (Âşıkpaşazâde, *Tarih*, s. 73).

Müellif daha sonraki sayfalarda da Timur'un, Suriye'ye yöneldiğini, Halep, Humus, Hama, ve Şam'ı aldığını, Karabağ'da kışladıktan sonra yazın Anadolu'ya yönelerek Erzincan'a geldiğini, oradan da Ankara'ya yürüdüğünü kaydeder (Âşıkpaşazâde, *Tarih*, s. 78).

2. Hoca Sâdeddin Efendi (1536-1599) Osmanlı Şeyhülislâmı ve tarihçisi

Hoca Sâdeddin *Tâcü't-tevârih*'de Osmanlı'nın kuruluşu hakkında bilgi verirken Âşıkpaşazâde'nin yukarıda zikrettiğimiz bilgilerine yer vermiş ve Süleyman Şah'ın, Cengiz'in ordularının Ahlat'a saldırması üzerine (616/1219) Rum diyarında Erzincan'a göç ettiğini, birkaç yıl kadar burada yaylak ve kışlak tuttuğunu, sonra da Süleyman Şah'ın Halep'e doğru göçerken boğularak hayatını kaybettiğini anlatır (Hoca Sadettin, 1992, c. 1, s. 22-25).

Hoca Sâdeddin'e göre Yıldırım Bayezid'le Timur'un karşı karşıya gelmesinde Erzincan'ın da rolü vardır. Nitekim Yıldırım, Erzincan hâkimi olan Mutahharten'den bac ve harac istedi, onu kendisine boyun eğmesi ve itaat eylemesi için uyardı. Mutahharten ise Timur'a bağlıydı ve Yıldırım Han'ı Timur'a şikâyet etti. Elçilerle muhaberenin ardından Timur, Rum diyarını yakıp yıkmak üzere saldırıya geçip (Muharrrem 803/Temmuz-Ağustos 1400) Sivas kalesini yerle bir etti. Timur daha sonra Şam ve Bağdat taraflarına yönelince Yıldırım Bâyezid Han, Anadolu'nun yakılıp yıkılmasına sebep olan Erzincan hâkimi Mutahharten'i yola getirmek üzere bu şehrin üzerine yürüdü, kaleyi ele geçirerek Kara Yusuf'a armağan etti. Fakat Kara Yusuf, Erzincan halkıyla anlaşamadığı için onları yönetmekten el çekince Erzincan'ın yönetimi tekrar Mutahharten'e bırakıldı. Ama Mutahharten'in çocukları ve ailesi Bursa'ya sürüldü. Bunun üzerine Mutahharten, Timur'a sığınarak Yıldırım Han'dan öcünü almasını istedi. İki ordunun savaşı kaçınılmaz oldu. Timur 804 baharında (1401) Rum ülkesine doğru yürüyerek Erzincan'a geldi, Kemah kalesini ele geçirdi. Daha sonra da Ankara'ya yürüdü. Erzincan hâkimi Mutahharten de ordusuyla onun yanında yer aldı. 20 Temmuz 1402 (19 Zilhicce 804) savaş oldu. Bölgeyi talan eden ve Mirza Muhammed adındaki torunu hastalanıp ölünce buna çok müteessir olan Timur, başkentine dönmek üzere Erzincan civarına geldi daha sonra da Anadolu'dan uzaklaştı (Hoca Sadettin, 1992, c. 1, s. 231, 235-243, 258-290, 333).

3. Gelibolulu Mustafa Âli, (1541-1600),

Müellif bir dünya tarihi olan *Künhü'l-Ahbâr* adlı eserini 1592'de yazmaya başlamıştır (Schmidt, (2002), s.555-556). Eserin transcribe edilerek yayınlanmış metninde ciddi bir hata yapılmıştır. Şöyle ki eserin orijinalinde metin içerisinde geçen "Azerbaycan" kelimeleri, (Gelibolulu, 2009, v. 138a, v. 182), Ahmet Uğur v. d. tarafından neşredilen metinde birkaç defa "Erzincan" diye okunmuştur (Gelibolulu, 1997-1/1, s. 656; 1997-1/2, s. 858).

Bu eserde Erzincan ismi ilk defa Sultan Yıldırım Bayezid Han'ın Anadolu'daki fütuhâtından bahsedilirken geçmektedir. Bu bölümde Amasya, Tokat, Sivas ve Divriği gibi bazı kalelerle birlikte Erzincan kalesinin de Timur Han'la yapılan savaştan önce fethedildiği kaydedilmektedir (Gelibolulu, 2009, v. 28b; Gelibolulu, 1997-1/1, s. 132-133).

Yine Yıldırım Bayezid zamanında Kara Yusuf'un Karakoyunlu'dan hareketle Erzincan'ı ele geçirip Pir Ömer'in şehre vali tayin edildiği de verilen bilgiler arasında yer almaktadır. Müellif burada Timur'un Anadolu'ya gelmesinin sebebi olarak Kara Yusuf'un tahrik ve fesadını göstermektedir (Gelibolulu, 2009, v. 65a, 65b; 1997-1/1, s. 297).

4. Evliyâ Çelebi (1611-1684?)

Evliyâ Çelebi'ye göre Osmanlı devletinde dört tane Erzen şehri vardır. Bunlardan biri Birecik yakınlarındadır, ikincisi Ahlat Erzen'idir, üçüncüsü Erzene'r-rum (Erzurum)'dur. Dördüncüsü Erzen-i Erzincan'dır ki Anadolu toprağında gayet ılıman İrem bağı gibi cennet bahçeleri içinde bir cennet köşesidir. Nice padişahlar bu eski şehre sahip olmak için nice savaşlar yapmıştır (Evliya Çelebi, 2008-2/2, s. 454).

Osmanlı padişahlarından üç tanesi Erzincan fatihidir. Birincisi, şehri 1397'de savaşmadan teslim alan Yıldırım Bayezid Han'dır. İkincisi, yine savaşmadan 1473 yılında şehre sahip olan Fatih Sultan Mehmed Han'dır. Erzincan'ın üçüncü fatihi ise Şah İsmail'in üzerine giderken cenk

etmeksizin şehri 1514'te teslim alan Yavuz Sultan Selim Han'dır (Evliya Çelebi, 2008-2/1, s. 48; 2008-2/2, 454-456).

Evliya Çelebi, "Erzincan Kalesi" başlığı altında Erzincan hakkında sayfalarca bilgi verir (Evliya Çelebi, 1314, 1. basım, c. 2, s. 379-385; 2008-2/2, 454-456). Ana hatlarıyla bu bilgileri şöylece özetlemek mümkündür: Erzincan, bağları-bahçeleriyle cennet gibi güzel, havası gayet ılımandır. Halkı cömert, zeki, asil, akıl ve anlayış sahibi, namuslu, hâl ehli, yumuşak huylu, halim, selim insanlar olup namazlarını kılarlar, ehl-i sünnet ve'l-cemaattirler. Erkekleri pek beğenilmez, kızları güzel ve iffet sahibidir. Beyaz çar ile örtünürler. Çarşı pazarda avratların gezmesi yasaktır.

Kalesi düz bir ovanın ortasında, küçük ve duvarları alçaktır, kuleleri pek sağlam değildir. 48 tane sibyan mektebi vardır ama darülkurra, darülhadis, aşevi ve imaretleri yoktur. Âlimleri, salihleri ve talebeleri çok olduğundan her camide ve her mescitte hasbî ders hocaları vardır ve çeşitli bilimler okunur (Evliya Çelebi, 1314, 1. basım, c. 2, s. 375-385; 2008-2/2, 454-456).

Sonuç

Klasik kaynaklarda yazılımı ve telaffuzu birbirinden farklı çeşitli isimlerle zikredilen Erzincan, tarihin değişik dönemlerinde önemli bir yerleşim merkezi olma özelliğini korumuştur. Gerek gayr-i Müslimler tarafından yazılan kaynaklarda, gerekse İslâm tarihinin klasik kaynaklarında Erzincan'la ilgili önemli malumata yer verilmiştir.

Bu çalışmada klasik kaynaklar Gayr-i Müslimler tarafından yazılan kaynaklar, İslam Tarihçileri, Selçuklu ve Osmanlı dönemi tarihçileri tarafından kaleme alınmış eserler şeklinde tasnif edilerek incelenmiştir. Ulaşılan malumat ana hatlarıyla şu şekilde özetlenebilir:

İlkçağlarda Erzincan'da Hurriler, Hititler, Urartular Medler ve Persler hâkim olmuştur. Daha sonra şehir Romalıların eline geçmiş (MÖ. 60-MS. 400), akabinde aynı topraklar Bizans, Sâsani ve Ermenilerin mücadele alanı hâline gelmiştir (395-640). Hz. Muhammed (as)'in vefatından altı yıl sonra (638) bölgeye yönelik olarak başlayan İslâm ordularının faaliyetleri 1054'e kadar devam etmiştir. Malazgirt zaferinden sonra Erzincan'da Mengücek Beyliği kurulmuş (1071-1228), akabinde şehir on beş yıl süreyle Selçuklu hâkimiyetinde kalmıştır. Moğol/İlhanlı işgalinden sonra (1243-1343) Erzincan Eratnalılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular (1410-1502) ve Safevilerin eline geçmiştir (1502-1514). Osmanlılar döneminde ise ilk defa 1397'de Yıldırım Bayezid Han tarafından alınan şehir, daha sonra elden çıkmış ve Fatih Sultan Mehmet Han tarafından 1473 yılında tekrar fethedilmiş, son olarak da Yavuz Sultan Selim tarafından 1514'te Osmanlı topraklarına ilhak edilmiştir.

Erzincan; konumu, yerleşim yeri, bağları ve bahçeleri itibariyle cennete benzetilmiş, bereketli topraklarından övgüyle bahsedilmiştir. Ancak bu konuda İspanyol seyyah Clavijo farklı bir bilgi vermiş ve Erzincan'ı gezdiği tarihlerde (1404) yani günümüzden yaklaşık altıyüz sene önce Erzincan'ın dağlarının hepsinin çıplak (ağaçsız) olduğunu ifade etmiştir. Anadolu'da önemli bir yerleşim merkezi olan Erzincan, aynı zamanda bölgedeki siyasî faaliyetlerin ve savaşların merkezinde yer almıştır. Bu savaşların en dikkat çekenleri şunlardır: Milattan önce Romalıların, Erzincan'ı Harput Krallığından almak için yaptıkları savaş, Sasanilerin Erzincan'ı ele geçirmesi üzerine Heraklius'un İstanbul'dan gelerek onları yendiği savaş, ayrıca Yassıçemen (1230), Köse-dağ (1243) ve Otlukbeli (1473) Savaşı gibi tarihin akışını değiştiren savaşlar, Erzincan civarında gerçekleşmiştir. Bunların doğal bir sonucu olarak şehir, farklı zamanlarda talan ve yağmalara maruz kalmıştır. Özellikle Moğol kuşatma ve işgalleri zamanında şehirde can kayıpları, kıtlık ve yoksulluk büyük boyutlara ulaşmıştır. Karakoyunlular ve Akkoyunlular dönemlerinde (1410-1502) de zaman zaman talan ve tahribat olmuş, Erzincan istikrarsız zamanlar geçirmiştir.

Erzincan'ın harabiyetine sebep olan unsurlardan biri de şehirde çokça yaşanan depremler olmuştur. Kaynaklarda ilki M. S. 964'te gerçekleştiği kaydı düşülen ve daha sonraki dönemlerde de tarihleri bilinen kırk civarında büyük deprem meydana gelmiştir. Bunlardan 1046'daki deprem hakkında Urfalı Mateos, 1165'teki ile ilgili olarak İbnü'l-Ezrak, 1255 yılındaki deprem hakkında

Seyyah Rubruk, 1419'dakiyle alakalı olarak Makrizî, önemli bilgiler vermektedir. 1470'lerde Erzincan'ı gezen Seyyah Barbaro şehrin büyük bir bölümünün harap vaziyette olduğunu kaydetmiştir. Bu da muhtemelen 1457'deki depremin bir sonucu olsa gerektir.

1220'lerde halkının çoğu Ermeni olan Erzincan'da Müslümanlar da yaşamaktadır ve bunlar halkın seçkinleri arasında yer almaktadır. O tarihlerde Erzincan, çok güzel, nezih ve meşhur bir şehir olarak nitelenmektedir. 1270'lerde Erzincan'da dünyanın en kaliteli kitap ciltleri yapılmakta, yine çok kaliteli pamuklu elbiseler üretilmekteydi. 1330'larda Erzincânî diye tesmiye edilen nefis kumaşların dokunduğu şehirde muntazam ve canlı çarşıların bulunduğu, bakır madenlerinin işletildiği ve bakırdan çeşitli kap-kacakların yapıldığı bilinmektedir.

Şehrin halkı zanaatkârdı ve çeşitli el işleriyle uğraşmaktaydı (1270ler). 1224'te Erzincan'a gelen ve bir süre burada yaşayan Necmeddin-i Dâye'nin dışında Erzincan'dan bahseden müellifler genel olarak şehir halkını olumlu sıfatlarla yâd etmektedirler.

Kaynaklarda Erzincan'la ilgili olarak dikkat çeken bir husus da Erzincan Kalesi hakkında verilen malumdur. Buna göre 1243 yılında yapılan Köseadağ Savaşı'nda galip gelen Moğollar, Erzincan'a doğru ilerleyerek şehrin surlarını yıkmışlardır. Yıldırım Bayezid zamanında (1360-1403) kalenin mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

Vefat tarihi 1564 olan Matrakçı Nasuh, 1530'larda kaleme aldığı *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultan Süleyman Hân* adlı eserinde Erzincan Kalesi ile ilgili bir minyatüre yer vermiş ve orada kaleyi ve kale içini resmetmiştir. Bu minyatüre göre kalenin kapısı kuzey surlarının tam ortasında yer almaktadır ki günümüzde sadece bu kapı mevcudiyetini koruyabilmiştir. İlginç olan diğer bir husus ta kalenin ortasından bir ırmağın geçiyor olmasıdır. Doğu ve Batı surlarında ikişer olmak üzere kalede dört ayrı noktada yıkılmış bölümler görülmektedir. Yine bu minyatüre göre kalenin içinde birden fazla cami, çeşitli devlet daireleri ve çok sayıda mesken bulunmaktadır. 1684'te vefat etmiş olan Evliya Çelebi ise ziyaret ettiği Erzincan'ın kalesinin duvarlarının alçak olduğunu, kulelerinin pek de sağlam olmadığını zikretmiştir.

Sonuç olarak Evliyâ Çelebi'nin de dediği gibi nice padişahların, ona sahip olmak için uğrunda savaşlar yaptığı Erzincan, eski-tarihî bir şehirdir. Batı'yı doğuya, güneyi kuzeye bağlayan önemli bir güzergâhta yer alır. Önemli medeniyetlerin hâkimiyeti altında kalmış ve beylik başkenti olmuş, tabiatıyla, halkının çeşitli özellikleriyle dikkatleri çekmiş önemli bir yerleşim merkezi olarak tarih sahnesinde yerini almış ve almaya da devam etmektedir.

Kaynaklar

- Aka, İ. (1989), "*Aksarayî, Kerimüddîn*", DİA, c. 2, s. 293.
- Aksarayî, K. (2000), *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Baltacı, H. (2011), *Necmeddîn Dâye Râzî*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Barbaro, J. (2005), *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, Terc. Tufan Gündüz, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Clavijo, R. G. (1993), *Anadolu Orta Asya ve Timur*, Terc. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul: Ses Yay.)
- Darkot, Besim. "Erzincan", *IA*, c. 4, 338-340.
- Dâye, N. (1381/2002). *Mermûzât-ı Esedî der Mezmûrât-ı Dâvûdî*, haz. Muhammed Rıza Şefî'i Kedkenî, Tahran.
- Ebu'l-Ferec (İbrî). C. Y. (1941). *Tarih-i Muhtasarü'd-düvel*, Terc. Şerafeddin Yaltkaya, İstanbul Maarif Matbaası. 2
- Esterâbâdî, A. (1990), *Bezm u Rezm*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Evliya Çelebi. (1314). *Seyahatname*, Tab: Ahmed Cevdet, (1. basım, c. 2) Dersaadet: İkdâm Matbaası.
- Evliya Çelebi. (2008-1/1) *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Haz. S. A. Kahraman-Y. Dağlı, (5. basım, c. 1/1). İstanbul: YKY
- Evliya Çelebi. (2008-2/1). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Haz. S. A. Kahraman-Y. Dağlı, (2. basım, c. 2/1). İstanbul: YKY
- Evliya Çelebi. (2008-2/2). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Haz. S. A. Kahraman-Y. Dağlı, (2. basım, c. 2/2). İstanbul: YKY
- Evliya Çelebi. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Haz. S. A. Kahraman-Y. Dağlı, (1. basım, c. 4/1), İstanbul: YKY.

- Gelibolulu Mustafa Âli. (2009). *Künhül Ahbâr*, Dördüncü Rûkn, Osmanlı Tarihi, (Tıpkıbasım, c.1), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Gelibolulu Mustafa Âli. (1997-1/1). *Kitâbü't-Târihi Künhü'l-Ahbâr*, Haz. A. Uğur vd., (c. 1/1), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Gelibolulu Mustafa Âli. (1997-1/2). *Kitâbü't-Târihi Künhül Ahbâr*, Haz. A. Uğur vd., (c. 1/2), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Hoca Sadettin Efendi. (1992). *Tâcü't-tevârih*, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, (3. basım, c. 1), Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- el-Hamevî. (1977). *Mucenu'l-Buldân*, (c. 1), Beyrut: Dâr-ı Sadr.
- İbn Battûta. (2004). *İbn Battûta seyahatnamesi*, I, Çev. A. Sait Aykut, (2. basım, c. 1), İstanbul: YKY.
- İbn Bîbî, (2014), *el-Evâmîrü'l-'Alâ'iyye fî'l-umûri'l-'Alâ'iyye*, Çev. Mürsel Öztürk, (II. Tercüme), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İbn Haldun, A. (2000). *Tarihi İbn Haldun*, Tah. Halil Şahade, (c. 5), Beyrut: Darülfikr.
- İbnü'l-Esir, İ. (1424/2002), *el-Kâmil fi'târih*, (c. 10), Haz. M. Abbâs ed-Dekkâk, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Ezrak, A. (1992), *Mejyâfârikîn ve Âmid Tarihi (Artukular Kısmı)*, Yay. Ahmet Savran, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını.
- İpşirli, Mehmet. (2001). "Kalkaşendî", *DİA*, c. 24, s. 263-265.
- Kalkaşendî. (1914), *Subhu'l-a'sâ*, (c. 4), Kahire: Matbaatü'l-Emîriyye.
- Makrizî. (1972). *Kitâbu's-sülûk li-marifeti düveli'l-mülûk* (h. 808-824), tah. Said Abdülfettah Aşur, (c. 4/1), Mısır: Matbaatu Dâri'l-Kütüb.
- Marco Polo. (1953). *The Travels of Marco Polo*, (Ed. Manuel Komroff), New York London: Norton Company.
- Markopolo (ty.), *Markopolo Seyahatnamesi*, neşr: Filiz Dokuman, İst: Tercuman Gazetesi, ty, c. I.
- Miroğlu, İsmet. (1995). "Erzincan", *DİA*, c. 11, s. 318-321.
- Nâsühü's-Silâhî (Matrakçı), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'râkeyn-i Sultân Süleymân Hân*, (Haz. Hüseyin g. Yurdaydın), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014
- Özaydın, A. (1999), "İbn Bîbî", *DİA*, c. 19, s. 379-382
- Özaydın, A. (2000), "İbnü'l-İbrî", *DİA*, c. 21, s. 92-94.
- Schmidt, Jan. (2002). "Künhü'l-Ahbâr", *DİA*, c. 26, s. 555-556.
- Şahin, T. E. (1985), *Erzincan Tarihi*, c. 1, Erzincan: Erdav Yay.
- Şahin, T. E. (1987), *Erzincan Tarihi*, c. 2, Erzincan: Erdav Yay.
- Tihriani, E. (2014). *Kitab Diyârbekriyye*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Urfalı Mateos. (1987), *Urfalı Mateos, Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Terc. Hrnt D. Andreasyan Notlar: Edouard Dulaurer, M. Halil Yinanç, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yazıcı, T. (1995), "Esterâbâdî", *DİA*, c. 11, s.: 438

